

Úvod do syntaxe

Mojmír Dočekal

08/03/2023

Morfologie

- syntax = množina pravidel, která tvoří ze slov fráze;
- pravidlo = něco obecného a nutného;
- slovo = těžko definovatelná jednotka (podobně jako třeba italština nebo holandština), ale začněmě s ním;
- slova mají několik základních lingv. vlastností:

1. patří do kategorií;
2. skládají se z morfémů;
3. morfémy se kombinují podle pravidel: hlava, selekce, lokalita;
4. morfémy mohou být foneticky 0;

Kategorie slov

1. Kategorie, které jsou otevřené třídy:
 - 1.1 Jména (N)
 - 1.2 Slovesa (V)
 - 1.3 Adjektiva (A)
 - 1.4 Adverbia (Adv)

2. Kategorie, které jsou uzavřené třídy:

2.1 Předložky (P)

2.2 Determinátory (D): ten, nějaký, někteří, všichni, ...;

2.3 Číslovky (Num)

2.4 Complementizéry (C): že, jestliže, když;

2.5 Auxiliáry (V): je, mít;

2.6 Modální slovesa (v nebo M): může, musí, ...

2.7 Spojky (Coord): a, nebo, ale;

2.8 Negace/afirmace (Neg/Aff): ne, taky;

Kategorie slov

- každá z daných kategorií se může dělit ještě jemněji;
 - co jsou to kategorie a jak vím, že určité slovo patří do kategorie?
 - tradičně – sémantická kritéria – N pojmenovává osobu, zvíře nebo věc; V pojmenovává činnost; A vlastnost, ...;
 - to má problémy – spousta kategorií nepojmenovává nic (že);
- (1) Kategorie je množina výrazů, které se v jazyce chovají „stejným způsobem“.
- fundamentální kritérium = distribuce;

Distribuce

Afixy jsou často kategoriálně a subkategoriálně specifické

- morfém = sémantický atom;
- význam = „parafrázovatelný myšlenkou“ (pluralita) ale i čistě gramatická vlastnost (Gen);
- volné morfémy x vázané morfémy (afixy);
- sufixy, prefixy, infixy (mlad-o-čech?, fan-fucking-tastic), „circumfixy“ (*polesí*, *gefragt*);
- klasickým morfémem je třeba pl.: -ové – je-li slovo pluralizovatelné afixem -ové, pak je to N;
- jiným je čas – je-li ke slovu připojitelný, pak je to sloveso;
- některé sufixy jsou citlivé na subkategoriální rozdíly (-č x -tel u činitelských jmen);

Syntaktické kontexty jsou také kategoriálně citlivé

- stejně jako morfologie:

(2) Tohle je má nejvíc ____ kniha.

- jde doplnit jen A;
- podobně:

(3) Kdy Petr ____ ?

- někdy jde doplnit víc možných kategorií:

(4) Petr je ____ .

- A nebo N;

Modifikátory

- možnost být modifikován jistou kategorií je dalším testem, který spojuje tvoření slov (morfologie) i tvoření frází (syntax);
- |c|c|c| kategorie & modifikátor & příkladV & Adv & [Vzastavit] -> náhle zastavitN & A & [Nzastávka] -> krátká zastávkaP & Intensifikátor & [Pv] -> přímo v leseA & Degree & [Asmutný] -> velmi smutnýAdv & Degree & [Advsmutně] -> velmi smutně

Komplementární distribuce

- v určitém kontextu se může objevit buď jedna nebo druhá jednotka, ne obě;
- v morfologii: nelze dát obě čísla *žen-a-y – je na to jen jeden slot;
- podobně v syntaxi:

(5) *soused ____: *Petra Nováka mého souseda/Petra Nováka/mého souseda

(6) Petr navštívil ____: babičku / dědečka / *babičku dědečka

(7) _____ books: *the these / the / these

- jeden slot pro jednu kategorii;
- jazykověda jako odvětví kognitivní vědy: označování * je rychlým neformálním psychologickým experimentem;

Gramatičnost

- některá lingvistická data jsou podobná těm fyzikálním: data o frekvencích, o tom, jak rychle jsou některé rozpoznány, o interakcích lingvistických dat se zvukem, ...;
- ale akceptabilita je jiného druhu;
- v tomto smyslu je lingvistika experimentální vědou, která má přinést poznatky o naší jazykové schopnosti, jak je uložena v mozku;
- každý mluvčí jazyka zná nepřeberné množství fakt o jazyce, musíme dodržovat jisté zásady:
 1. Musíme začít s teorií, která vysvětlí část dat a až poté rozšířit empirické pokrytí;
 2. Někdy nejsou naše posouzení zcela jasná, pak je třeba najít lepší příklady;
 3. Existují rozdíly mezi každými dvěma mluvčími, od kterých

Slova se skládají z morfémů

- **kořen** = holý morfém;
- **kmen** = vícemorfémový základ dalšího tvoření;
- slovo je komplexní, má-li více než jeden morfém;
- v češtině jsou prefixy, sufixy, circumfixy a infixy;
- dále existují zvukové změny v kořenu (ablaut): *nést/nosit, byl/je/bude*;
- v češtině neexistuje reduplikace (data z Agty):

(8) takki (noha) taktakki (nohy) | ulu (hlava) ululuda (hlavy)

Morfémy se kombinují pravidelně

Kompozicionalita

- příklad slova *ne-stát-ní* – i mluvčí, který by neznal význam tohoto slova a znal všechny jednotlivé morfémy, by mohl dobře uhodnout význam;
- *stát* je volný morfém (N), *státní* je A, *nestátní* je znovu A;
- kompozicionalita = význam částí přispívá (podle obecných pravidel) k významu celku;
- někdy kompozicionalita selhává a my dostáváme **idiom** (nemusí jít jen o frázi): *ryb-ář* x *sekt-ář*;

Afixace

- *ne-stát-ní* se může kombinovat 3! různými způsoby, ale jen jeden je správný;
- ještě u *u-přednost-ňo-vá-ní* – 5! (=120) různých možností, ale jen jedna je správná;

(9) Mluvčí češtiny, i ten který nezná dané slovo, přijme jen jednu sekvenci morfémů jako možné české slovo.

- nemůže jít o pouhý list – platí to i pro neexistující slova (*ne-wub-i-k-ovat*);
- mluvčí češtiny znají implicitně pravidla, kterými se řídí morfologie;

Afixace

1. mluvčí musí znát všechny dané morfémy;
2. musí vědět, jakého jsou typu: volné x vázané, sufixy, afixy, ...;
3. musí vědět, k čemu se může připojit (**komplement**): *-tel* jde jen k V: *učí-tel* x **rybi-tel*;
Tato vlastnost se nazývá c-selekce (category selection);
4. mluvčí ví, že se musí kombinovat adjacently: *hašk-ov-ský* x **hašk-ský-ov*;
5. mluvčí musí vědět, co vznikne: *stát-ní* (A), *tle-ní* (N);

|c|c|c| stát: & volný, N & & -ní & sufix & c-selektuje N & utvoří
Ane- & prefix & c-selektuje N & utvoří N

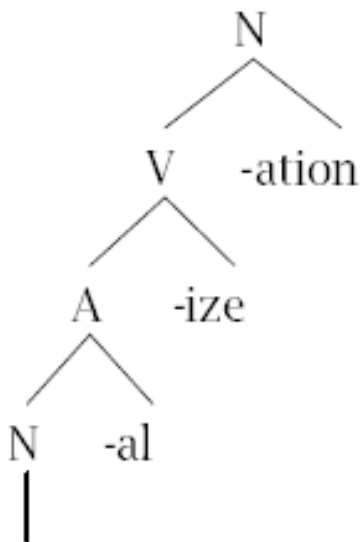
- jednotlivé řádky = lexikální jednotky;
- selekce může být i jemnější: *-č* selektuje pro fyzické činnosti x *-tel* selektuje pro intelektuální činnosti;

Lexikon

- **LEXIKON** = kolekce vědomostí, kterou mluvčí má o morfémech = kolekce lexikálních jednotek;
- lexikon = místo v hlavě, kde jsou tyto vědomosti uloženy;
- psycholingvistické experimenty ukazují, že často používaná slova, i když jsou komplexní, jsou zřejmě uložena jako atomy (časy při vybavování, ...);

Struktura slov

- jen jedno uspořádání morfému je gramatické;
- to lze ukázat dobře na stromu (*nationalization*):

Struktura slov

- pro češtinu např. $u(V)$ - $přednost(N)$ - $ňo(V)$ - $vá(V)$ - $ní(N)$;
- Markéta: u-před-n-ost-ň-ov-á-n-í;
- V-ROOT-A-N-A-???-V-N-koncovka
- uzly, terminální uzly, matky, sestry, dcery, kořenový uzel;
- cokoliv dominované jedním uzlem je jednotka;
- *-a/* bere N jako komplement;

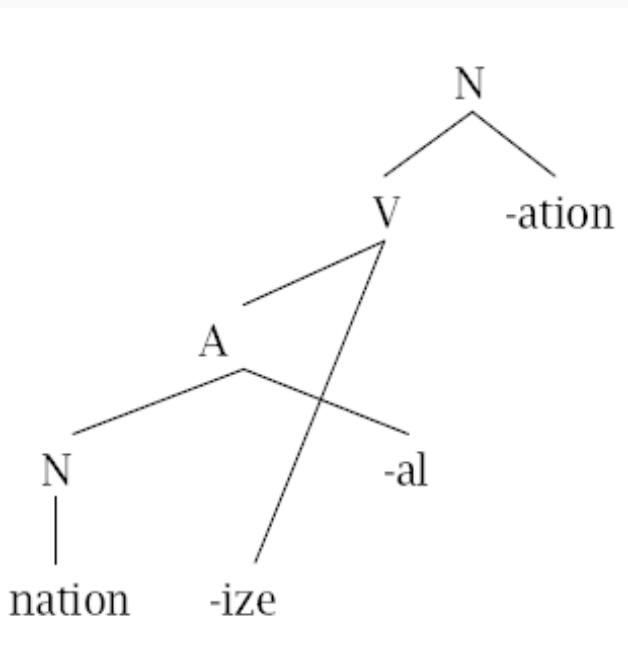
Struktura slov

- lze to psát i v závorkách: [N [V [A [N nation] -al] -ize] -ation];

Selekce a lokalita

- selektovaný element musí být vedle selektujícího afixu;
- to znamená, že větve stromu se nemohou křížit;

Struktura slov

- cvičení z učebnice v sekci 1.3.5 (*undeniability, remagnetize, post-modernism, disassembled*)

1. Slovní struktura a lexikální jednotky

Pro slova *nepřevychovatelný, nestátní, rychlovlak, protivítr* a *učitelka*

- 1.1 rozepišťte všechny morfémy z daných slov;
- 1.2 napište lexikální zápisy všech morfémů;
- 1.3 zakreslete morfologický strom;
- 1.4 určete kolik má uzlů;
- 1.5 určete kolik má listů;

Struktura slov

- větve se nemohou křížit;
- listy stromu jsou temporálně seřazené;
- infixy, circumfixy a suprasegmentální fonémy vypadají jako evidence proti zákazu křížení, ale jde zřejmě o fonologické vkládání, ne morfologické;
- dále jsou v GG postulovány další omezení na jazykové stromy:
 1. žádný uzel nemůže mít více než jednu matku;
 2. žádný uzel nesmí být bez matky;
 3. žádná matka nemá více než dva uzly;

Struktura slov

- to plyne z toho, že časová následnost „zrcadlí“ morfologickou strukturu – uzel se dvěma matkami nemůže být linearizován vzhledem ke zbytku stromu; dva uzly bez matek nemohou být seřazeny;

(10) Afixy nemohou c-selektovat nic jiného než své sestry.

- selekce se provádí **lokálně**;

(11) **Hypotéza o lokálnosti selekce:** selekce je lokální, protože jednotka může selektovat jen vlastnosti své sestry.

Cvičení

1. Slovní struktura a lexikální jednotky

Pro slova *nepřevychovatelný*, *nestátní* a *učitelka*

1.1 rozepišťe všechny morfémy z daných slov;

1.2 napište lexikální zápisy všech morfémů;

1.3 zakreslete morfologický strom;

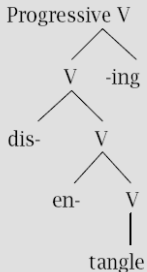
1.4 určete kolik má uzlů;

1.5 určete kolik má listů;

Ukázka

Example. For the word *disentangling*.

- a. Four morphemes: dis- en- tangle -ing
- b. Lexical entries:
 - dis-: prefix, modifies V, stays V (dis-V means to make not V)
 - en-: prefix, modifies V, stays V (en-V means to make V)
 - tangle: free, V
 - ing: suffix, c-selects V, forms a progressive V
(V-ing signifies happening now)
- c. Here is a tree:

- d. This tree has 8 nodes
- e. This tree has 4 leaves

Kompozita = složeniny (compounds)

- jde o komplexní slova složená ze slov;
- někdy jsou kompozicionální a někdy ne;
- příklady: *bystrozrak*, *listopad*, *čtvrthodina*, *matonoha*, *kazisvět*, *strašpytel*;
- kategorie kompozita je determinována pravým uzlem;
- uzel, který determinuje kategorii konstituentu = **hlava**;

(12) Right hand head rule (RHHR) – pravidlo pravostranné hlavy: element, který je v kompozitu nejvíce vpravo, je hlavou kompozita.

Kompozita

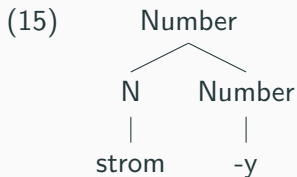
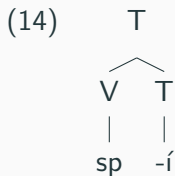
- mluvčí se nemusí učit pro každé kompozitum kategorii zvlášť;
- určuje i morfologické kategorie – rod, číslo;
- zároveň určuje základní sémantické vlastnosti;

Kategoriální status afixů

- RHHR se uplatňuje obecně – je-li něco prefix, pak to nikdy vlastnosti komplexního slova;
 - sufixy mění kategorie, význam (*zabít – zabiják*);
 - prefixy nikdy nemění kategorii, proto je těžko říct, jakou kategorii vlastně mají: *pod-stoupit, na-stoupit, proti-státní* (asi P);
 - nicméně vždycky je kategorie determinována pravým uzlem;
 - prefixy jsou modifikátory;
 - sufixy poslouchají RHHR: *moudrý – moudrost*;
 - sufixy, stejně jako slova slova, patří do různých kategorií;
- (13) Right hand head rule (RHHR) – pravidlo pravostranné hlavy: element, který je ve slově nejvíce vpravo, je hlavou tohoto slova.

RHHR

- to se vztahuje i na inflexní afixy – sg., pl., čas, ...;

- lze to zapsat například takto: -y, vázaný, číslo, c-selektuje pro N, (význam);

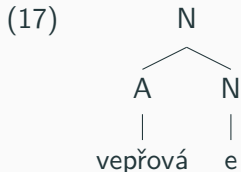
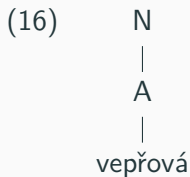
RHHR

- je vlastností hlav, že určují okolí, ve kterém se objeví – c-selektují pro sestry;
- lexikon tedy nemusí specifikovat, jaká kategorie vznikne připojením sufixu, protože ta je vždy kategorií sufixu;

Zdánlivé protipříklady proti RHHR

Konverze

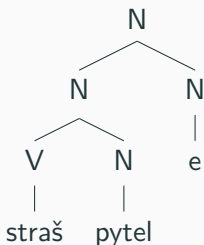
- v angličtině asi nejproduktivnější, v češtině o dost méně, ale přece: *father, butter, ship, nail* X *vrchní, cestující, vysoká, vepřová*;
- alternativy:

Konverze

- je to zcela analogické tomu, když říkáme, že *pán-0* (*žen-a, staven-í*);
- jak poznat, co je základ – v angličtině těžko, ale předpokládá se, že noun koncept je primitivnější (je částí konceptu slovesa);
- navíc to vysvětluje strukturu nekompozičních kompozit jako *kazisvět* a *strašpytel*:

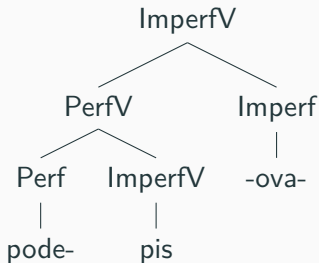
(18)

Argument proti lineární morfologii

- česká sekundární imperfektiva: jde jednoznačně o imperfektiva, i když obsahují dvě protichůdné gramatické specifikace vidu
- *pode-pis-ova-t*:

(19)

Morfologické atomy

- morfémy jsou atomy a mohou být 0;
- nepravidelné kombinace morfémů: *být* + Fut = *budu*;
- jsou to idiomy;

Závěr

- (20) Kompozicionalita v morfologii: vlastnosti (morfologické, syntaktické a sémantické) komplexních slov jsou determinovány jejich částmi a způsobem, kterým jsou tyto části složeny.
- morfémy, které se spojují s mnoha slovy jsou *produktivní* (-ář, *X -čno – tragično*);
 - rekurzivita v morfologii – *prapra ...*;

Shrnutí

1. lingvistické reprezentace jsou atomární (diskrétní);
2. lingvistická pravidla jsou rekurzivní;
3. lp jsou kompozicionální;
4. produkují stromové struktury;
5. užívají termínů jako hlava a selekce;
6. selekce je lokální – sesterské uzly;

Syntaktická analýza (úvod)

- lingvistika je v GG studiem přírody (není duchovní vědou);
- je částí kognitivní psychologie;
- je experimentálního typu;
- schéma: stimulus (input) -> proces + reprezentace -> výstup;
- překvapivé – protože morfémy nejsou detekovatelné (některé jsou 0);
- podobně jako Neckerovy krychle;
- musíme předpokládat určité reprezentace, které předpovídají chování (v lingv. jazykové);

Lineární pořadí slov

- první experiment – mluvčí a přijatelnost;
- změna linearity v morfologii je fatální;
- ale funguje to i v syntaxi:

- argument o tom, že nelze jazyk konstruovat jako seznam vět:
1. existuje nekonečně mnoho vět;
 2. ale prakticky je každý člověk konečný;
 3. hezká čísla: Penn Tree Bank 2 – 1 milión slov, ale 99% vět se zde vyskytuje jen jednou;
 4. protiargument – možná jde o seřazení kategorií;
 5. nelze – některé sekvence kategorií se vyskytují jen jednou a navíc by to nevysvětlilo graduálnost a interpretovatelnost syntaktických struktur;
 6. je potřeba rekurzivní pravidla;

Konstituenty

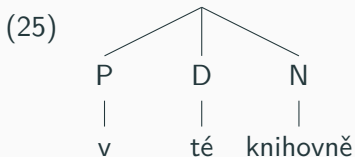
- některé sekvence kategorií se opakují:

(23) a. Viděl jsem tu knihu.

- jeden z nezpochybnitelných faktů o syntaxi přirozeného jazyka je to, že slova jsou organizována do určitých bloků, se kterými pracují pravidla syntaxe;

(24) Konstituent je řetězec, se kterým mohou mluvčí pracovat jako s jedním blokem.

- to reprezentujeme tím, že má jeden mateřský uzel:

- přičemž se počítá s tím, že syntax nevidí **derivační morfologii**, ale vidí **inflekční morfologii**;
- syntaktická produktivita:

(26) This girl in the red coat will put a picture of Bill on your desk before tomorrow.

- 17 slov = 17! možných vět = $3.56 * 10^{14}$ a tvrdí, že 29 859 840 přeskupení je podle parsovacího algoritmu syntakticky v

Argumenty proti závislostní syntaxi

- nemožnost správné analýzy modifikace konjunkce:

(27) Petr potkal [krásné [studentky a učitelky]].

- nemožnost správné analýzy postavení klitiky v češtině:

(28) Ten mladý muž, který kouřil cigaretu, **se** posadil do křesla.

- nemožnost správné analýzy modifikace celé NP (pravovětvící se adjunkce k NP):

(29) [[_{NP} královna krásy]][_{NP} České republiky]]

Test klitikou

- v současné češtině stojí klitika (*se, si, ...*) za prvním!
konstituentem

- (30) a. [Ten mladý muž] **se** ohlédl.
b. [Ten mladý muž, který četl tlustou knihu,] **se** ohlédl.
c. [Číst tu tlustou knihu] **se mu** líbilo.
- (31) a. *[Ten **se** mladý muž] ohlédl.
b. *[Ten mladý muž **se**, který četl tlustou knihu,] ohlédl.
c. *[Číst **se mu** tu tlustou knihu] líbilo.

Substituce

- experiment, který potvrdí, že určitá sekvence je konstituentem – nahrazení slovem, protože ten se jistě chová jako blok, se kterým pravidla jazyka pracují;
 - postup:
 1. Mějme dobře utvořený řetězec S;
 2. Zvolme podřetězec SUB;
 3. Nahraďme SUB monomorfematickým slovem;
 4. Je-li výsledek R dobře utvořený, pak je SUB konstituentem;
 5. Není-li výsledek dobře utvořený, nesoudíme nic;
 - konstituenty normálně tvoří temporálně nepřerušované řetězce;
- (32) [Tahle dívka v červeném svetru]/ona chce položit [nějaký Petrův obrázek]/to na tvůj stůl/tam.

- substituce má zachovat pravdivostní podmínky;
- pro češtinu je samozřejmě potřeba počítat s pády;
- substituce řetězcem jistého typu indikuje konstituent:
 - substituce zájmenem indikuje DP;
 - substituce vlastním jménem indikuje NP;
 - substituce prázdným slovesem *udělal* indikuje VP;
 - substituce adv. *tam* indikuje PP;
- selhání není signálem nekonstituentnosti;
- substituce něčím větším než slovo nezachovává nutně konstituentnost;
- kontrast mezi DP a NP – pro češtinu budeme zanedbávat, pokud se nebudeme věnovat přímo DP;

Elipsa

- substituce 0 řetězcem;
- při elipse je vyznačeno to, co není zopakováno:

(33) Petr navštívil tu dívku v červeném kabátu a Karel taky.

- zachovávají se pravdivostní podmínky:

(34) Petr dal každému studentovi jeden úkol a Karel taky.

- elipsa je prostředkem kontrastu – za spojkou je v kontrastu;
- jiný typ elipsy je NP elipsa;

(35) Petr miluje tamty velké žluté rybičky, ale mně se líbí tyhle velké žluté rybičky/tyhle žluté rybičky/tyhle rybičky.

- elipsa je něco jiného než gapping:

(36) Petr potkal Marii a Karel Kláru.

- to by vedlo ke špatnému závorkování;

Koordinace

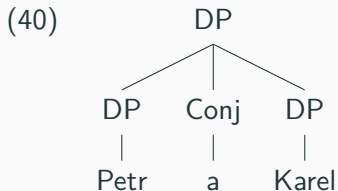
- (37) Koordinační test: máme-li dvě gramatické věty ABD a ACD a řetězec AB a CD je gramatický se stejným významem jako ABD a ACD, je to evidencí pro to, že B a C jsou konstituenty a navíc konstituenty stejného typu.
- (38) a. Petr potkal tu velkou dívku a Karla.
b. *Petr potkal tu velkou dívku a v parku.
c. *Petr vešel do místnosti a Karla.
d. Petr navštívil Karla a Marii.

Struktura koordinovaných konstituentů

- struktura pro:

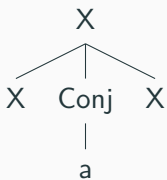
(39) Petr a Karel spali.

- *Petr* je DP, *Karel* je DP a *Petr a Karel* je taky DP;
- struktura:

- obecně pro konjunci čehokoliv:

(41)

Right node raising

- někdy to vypadá, jakoby konstituent mohl být sdílen dvěma koordinovanými konstituenty nalevo od něj:

(42) a. Já miluju zelený čaj, ale ty nesnášíš zelený čaj.
b. Já miluju, ale ty nesnášíš zelený čaj.

(43) a. Já chci navštívit Moskvu a musím navštívit Moskvu.
b. Já chci a musím navštívit Moskvu.

- výraz, který vystoupal vpravo je konstituent;

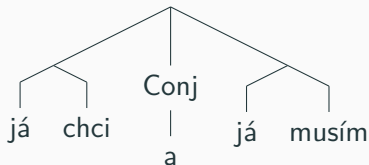
- blbé je, že to přiřazuje status konstituentu i v (44):

(44) Petr půjčil cennou sbírku rukopisů knihovně a jeho vdova později darovala cennou sbírku rukopisů knihovně.

- a. Petr půjčil a jeho vdova později darovala cennou sbírku rukopisů knihovně.

- další problém je v tom, že podle toho, co bylo přijato pro koordinaci musí být *já chci* a *já musím* stejného druhu, takže vznikne struktura:

(45)

- což pak vede k tomu, že věta *Já chci navštívit Moskvu* by měla strukturu:

(46)

- což je divné;
- stejný problém jako u gappingu;

Pohyb a další deformace

Topikalizace

- (47) a. Ta dívka v červeném kabátu položí Petrův obrázek zítra na tvůj stůl.
b. Zítra ta dívka v červeném kabátu položí Petrův obrázek <zítra> na tvůj stůl.

- topikalizace je operace závislá na pragmatice – první věta je odpovědí na otázku *Co se stalo* – tj. žádná informace ještě není známa;
- druhá na otázku *Co se stane zítra* – *zítra* je topic, téma, o kterém se mluví, a zbytek věty je comment (focus);

- (48) Topikalizace se týká jen konstituentů.

- týká se DP, PP, VP a PP;

- (49) a. Ta dívka v červeném kabátu položí Petrův obrázek zítřa na tvůj stůl.
b. Petrův obrázek ta dívka v červeném kabátu položí <Petrův obrázek> zítřa na tvůj stůl.
- (50) a. Ta dívka v červeném kabátu položí Petrův obrázek zítřa na tvůj stůl.
b. Položí Petrův obrázek ta dívka v červeném kabátu <položí Petrův obrázek> zítřa na tvůj stůl.

- lze to najít i u CP:

- (51) a. Marie by měla vědět, že jedeš do Moskvy.
b. Že jedeš do Moskvy, by Marie měla vědět.

- samozřejmě to selhává u diskontinuitních výrazů;
- někdy to selhává i u konstituentů:

(52) *Obchodem Karel potkal Marii před.

(53) *Zelenou košili Petr koupil tu.

Cleft konstrukce (rozštěpení)

- (54) a. Petr chce slyšet tvou přednášku.
b. Je to tvá přednáška, co Petr chce slyšet.
- obě věty jsou přijatelné, ale liší se znovu v tom, v jakém pragmatickém kontextu jsou přijatelné;
 - to, co následuje za *je to* je fokus – ostatní část věty je presupozice;
 - presupozice, protože mluvčí očekává, že ostatní tuto informaci ví a že je pravdivá;
- (55) Fokus v cleft konstrukci je konstituent.

- (56) a. Ten muž v černém klobouku navštíví v pondělí Brno.
b. Bude to v pondělí, kdy ten muž v černém klobouku navštíví Brno.

- formulace:

- začneme gramatickým řetězcem ABC a vytvoříme z něj nový řetězec JE to B , co AC .
- je-li výsledek gramatický, tak to ukazuje na to, že B je konstituentem v ABC , není-li gramatický, tak to nemusí znamenat nic;

- příklad:

- (57) a. Marie viděla toho vysokého muže odcházet.
b. *Byl to ten vysoký muž odcházet, co Marie viděla.

Pseudocleft

- má to podobu tázací věty, která je subjektem kopuly a fokusovaný element je za kopulou:

(58) Co Marie chce koupit _____, jsou růže.

(59) *Co Marie chce dát _____, jsou Petrovi růže.

(60) *Co Marie darovala _____, je spousta peněz knihovně.

- vpravo je fokus;
- pragmaticky jde o podobnou věc jako u cleftu;
- jde dobře pseudocleftovat DP a PP;
- ale pseudocleft je dobrý i na AP, VP a CP:

- (61) a. Petr je hrdý na svou vlast.
b. Co Petr je, je hrdý na svou vlast.
c. *Je to hrdý na svou vlast, co Petr je.
- (62) a. Petr řekl, že chce spát.
b. Co Petr řekl, je, že chce spát.
c. ??Bylo to, že chce spát, co Petr řekl.
- (63) Fokusovaný element v pseudocleft konstrukci je konstituent.
- postup:
 - z gramatického řetězce ABC utvoříme nový řetězec *co AC, JE* B.
 - je-li výsledek gramatický, pak je B konstituentem ABC.
 - inverzní pseudocleft;

Komplexnější deformace

Wh-pohyb

- wh-řetězce jsou konstituenty:

- (64) a. Petr si chce koupit tyhle hnědé boty.
b. Které hnědé boty si chce Petr koupit?

- ale když to nejde, tak zase to nemusí nic znamenat:

- (65) a. Petr potkal toho muže, který si chce koupit tyhle hnědé boty.
b. *Které hnědé boty Petr potkal toho muže, který si chce koupit?

Modifikace pomocí *jen, dokonce*

- *jen* fokusuje jeden element ve větě s ostatními implicitními alternativami;

(66) Tenhle kuchař pouze dá pepř na tyhle rajčata.

- který element je fokusován, záleží na přízvuku (v angličtině) a na adjacenci (v češtině);

- (67)
- a. Tenhle kuchař **pouze** dá pepř na tyhle rajčata.
 - b. Tenhle kuchař **pouze** dá pepř na tyhle rajčata.
 - c. Tenhle kuchař dá **pouze** pepř na tyhle rajčata.
 - d. Tenhle kuchař dá pepř **pouze** na tyhle rajčata.
 - e. Tenhle kuchař dá pepř na **pouze** tyhle rajčata.
 - f. Tenhle kuchař dá pepř na tyhle **pouze** rajčata.

- ale nejde to na subjekt (je-li *pouze* adjacenní vpravo):

- (68) a. Tenhle KUCHAR **pouze** dá pepř na tyhle rajčata.
b. TENHLE kuchař **pouze** dá pepř na tyhle rajčata.

- co je vpravo může být zdůrazněo, co je vlevo ne;
- ale to nestačí:

- (69) Tenhle kuchař **pouze** dá pepř na tyhle rajčata a TA DÍVKA PŘIPÁLILA GULÁŠ.

- (70) Tenhle kuchař dá **pouze** pepř na tyhle rajčata.

- (71) Fokus asociovaný s výrazem *pouze* musí být spojen s konstituentem, který je sestrou k výrazu *pouze*.

- *pouze* se kombinuje s kdečím:
 - pouze Petr (DP)
 - pouze s Petrem (PP)
 - pouze šťastný (AP)
 - pouze dát pepř na rajčata (VP)
- ale nejde to s větou? (asi v češtině neplatí):

- (72)
- a. Pouze Petr pije pivo.
 - b. Pouze PETER pije pivo.
 - c. *Pouze Petr PIJE pivo.
 - d. *Pouze Petr pije PIVO.

- vnímání kliků na pozadí vět;

Cvičení

(73) Petr pronásledoval muže na kole.

- dvě struktury;
- podobně:

(74) Petr viděl krásné studentky a učitelky.

Stromy pro ambigní výrazy:

- (75)
- a. Krakonoš rozbíjel hrnky s Trautenberkem.
 - b. Krakonoš zastřelil Trautenberka v pyžamu.
 - c. Krakonoš slyšel Trautenberka na poli.
 - d. Trautenberk pozoroval vypasené jeleny a zajíce.
 - e. Trautenberk nešel do lesa kvůli Krakonošovi.

Souhrn

1. Substituce: může-li být řetězec S nahrazen jedním slovem, pak je to evidencí pro to, že se jedná o konstituent. Tři typy: pronominalizace, *one* substituce, *taky* substituce.
2. Elipsa: může-li být řetězec S elidován, je to evidencí pro to, že S je konstituent.
3. Koordinace: může-li být řetězec S koordinován se slovem nebo s frází, tak je to evidencí pro to, že S je konstituent stejné kategorie jako konstituent, se kterým je koordinován.
 - 3.1 Na břehu řeky ležel voják a puška.
 - 3.2 Tahle motorka je Petrova a naší susedky.

4. Pohyb: může-li být řetězec S transformován do jiné pozice (typicky úplně vpravo nebo úplně vlevo), tak je to evidence, že S může být konstituent. Druhy:

4.1 topikalizace;

4.2 cleft;

4.3 pseudocleft;

4.4 wh-pohyb;

4.5 right node raising;

5. Pokud se jeden z testů nepovede, tak důvody mohou být různé. Neukazuje to s určitostí, že S není konstituent.

- obecně se nesetkáváme s kontradikcemi;
- kromě RNR a gappingu;

- otázka – proč se DP jmenuje DP a ne třeba VP;
- odpověď – to, co je hlavou určuje vlastnosti konstituentu;

Věty: C

- konstituenty, které obsahují komplementizér C, který je následován konstituentem, zvaným časová fráze (TP);

(76) Uvidíš, [že Marie přijde pozdě].

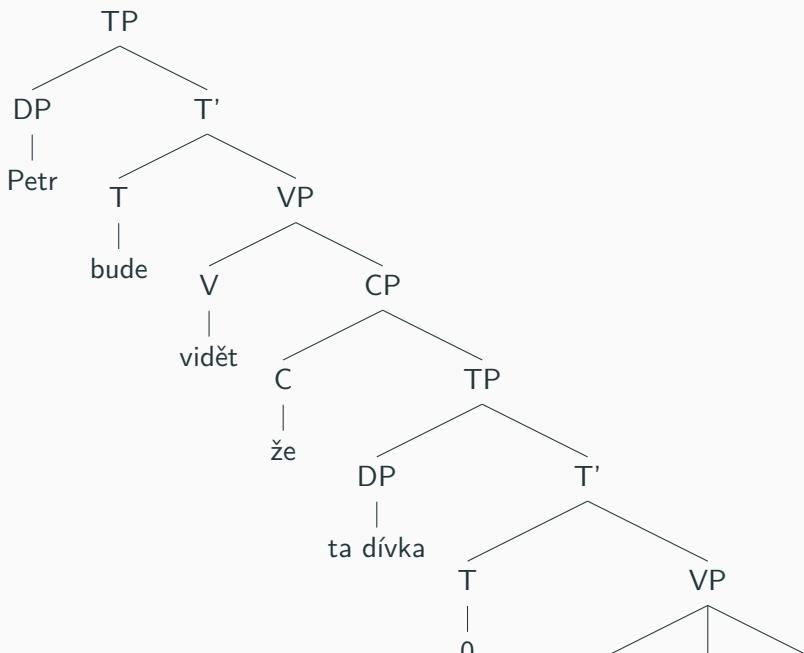
(76) Pochybuju, [že Marie čte detektivky].

(76) Fakt, [že Petr chrápe], je vzrušující.

(76) Viděl jsem muže, [který zalévá květiny].

(76) [Že Petr vyhrál ten závod], mě překvapilo.

- struktura:

- TP nahrazuje S;
- řetězec nazvaný CP je konstituent \leftrightarrow topikalizace, konjunkce;
- CP se může spojit s mnoha slovesy, ale některá nejdou:

(77) Petr bude
vidět/věřit/doufat/říkat/tvrdit/šeptat/*kopat/*spát/*běžet,
že ta dívka tam dala obrázek.

- intuitivně: „slovesa říkání a věření“;
- trochu formálněji: propozice stav věcí, který je nebo není pravdivý;
- k propozici lze zaujímat různé postoje – propoziční postoje;

- tato slovesa jsou odlišná od sloves, která popisují fyzikální děje nebo stavy;
- některá slovesa dovolují více možností toho, co se může objevit v C pozici:

(78) Petr ví, že/jestli/zda Marie odešla.

(79) Petr se diví, že/*jestli/*zda/*aby Marie odešla.

(80) Petr myslí, že/*jestli/*zda Marie odešla.

- lze myslet propozici, ale ne o otázkách???

- C určuje, zda TP je otázka (nepřímá otázka), aserce nebo příkaz;
- to je vidět i z toho, že jsou v komplementární distribuci:

(81) Měl bys říct, že/*že jestli/*aby že/*jestli zda Marie odešla.

- to je proto, že C je pozice pouze pro jeden element;
- tento element určuje distribuci celého konstituentu;
- ta není citlivá na to, co je ve VP;

(82) Petr ví, že Marie opustila Paříž/chce navštívit paříž/kope pěkné branky.

- C je hlavou konstituentu:

- (83) Hlava konstituentu určuje kategorii konstituentu.
- a. Hlava konstituentu určuje distribuci konstituentu.
 - b. Hlava konstituentu selektuje konstituenty, se kterými se spojuje.

- někdy je TP nefinitní:

(84) Petr nevěděl [co udělat dřív].

- v angličtině navíc může C někdy přidělit ACC subjektu (v C je *for*, v T je *to*):

(85) You will prefer for the girl to put a picture on your desk.

- v angličtině je navíc *for* citlivé na čas:

(86) I prefer for the girl to win.

(86) *I prefer for the girl to will win.

(86) *I prefer for the girl to wins.

(86) *I prefer for the girl to won.

- *to* zaplňuje pozici T jako 0 hodnota;
- proto jsou *to* infinitivy – nefinitní věty;
- dva typy vět: finitní, kde T určuje relativní čas, za kterého se propozice označená větou děje;
- nefinitní, kde žádná taková indikace není;
- +tense a -tense;

- stejně jako jsou různé druhy jmen: abstraktní, mass, count, ...;
- C se nestará o to, jaký je subjekt, ani co je ve VP, ale o T:

(87) Petr doufá, že Marie vyhraje/*že Marie vyhrát.

(88) Petr ví, co řekl Marii/co Marii říct.

- některé C vyžadují finitní T, některé oboje;
- samozřejmě je to závislé na konkrétním jazyku;

- stejně tak slovesa propozičních postojů: zajímá je druh C, ale ne čas:

(89) Nevím zda odejít.

(90) Nevím, zda odešel.

- ale:

(91) Nevím, zda/*aby mám odejít.

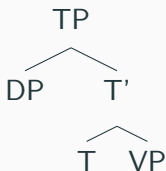
- TP je label věty kvůli tomu, že určuje distribuci věty;

Shrnutí: výsledky

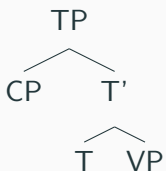
- (92) Hlava konstituentu určuje kategorii konstituentu.
- a. Hlava konstituentu určuje distribuci konstituentu.
 - b. Hlava konstituentu selektuje konstituenty, se kterými se spojuje.
- hlava C se stará o čas, selektuje TP;
 - hlavy mají tyto vlastnosti:
 - hlavy jsou kategorie na úrovni slov;
 - maximální řetězec, jehož distribuce se řídí hlavou, je konstituent;
 - každý konstituent má jen jednu hlavu;
 - konstituent je kontinuální řetězec;

- všechno to jsou empirické hypotézy o jazyce, nic není nutné;
- TP i CP se nazývají věty, věta, která není zanořená v jiné, je matricová věta, ostatní jsou subordinované nebo zanořené věty;
- TP se strukturou:

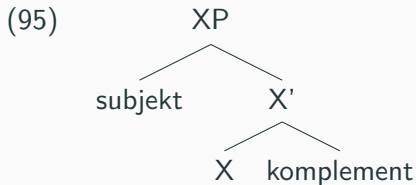
(93)

(94)

- obecně:

- +tense T vyžaduje NOM subjekt, -tense T vyžaduje ACC subjekt:

- (96)
- a. Viděli jsme, že Petr/*Petra vyhrál závod.
 - b. .Viděli jsme Petra/*Petr vyhrát závod.

- shrnutí:

- přirozené jazyky mají různé C: *že, jestli, ...*;

- vyhnuli jsme se otázkám toho, kde je T v přítomném čase:

(97) Petr políbil Marii.

- nebo v infinitivech;
- dobré cvičení na s. 107;

- obecně: f(unkční) sekvence:

(98) CP > TP > VP

a. [_{CP} že [_{TP} Karel bude [_{VP} spát]]

- detailní kartografický program:
- <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/tlr-2022-2088/pdf>